

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩ.
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΡΗΤΗΤΗΣ ΚΟΝΣΤΑΝ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΞΗΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ

1957

Ε.Υ.Δ. ΠΤΕ Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΕΠΕΙΤ' ΑΠΟ ΠΕΝΗΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ

ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΙΔΕΕΣ ΤΟΥ Ν. ΚΟΝΕΜΕΝΟΥ

Πέρασαν πενήντα χρόνια από το θάνατο του Νικολάου Κονεμένου, του πιδ πηγαίου κοινωνιολόγου στα έλληνικά Γράμματα. Έγραψε στίχους και γλωσσικά φυλλάδια, μά νομίζω πως μόνα τὰ κοινωνιολογικά του έχουν σημαντική αξία, γιατί θίγουν θέματα βαθιά, πανανθρώπινα.

Ο τρόπος με τον οποίο έκαμα τη γνωριμία μου με το βιβλίο του Κονεμένου «Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ», χρειάζεται να γίνει γνωστός γιατί σχετίζεται με τη ζωή του Μαβίλη καθώς και του Κονεμένου. Έκανα τότε—πριν από τους βαλκανικούς πολέμους—τη στρατιωτική θητεία μου στην Κέρκυρα, στη «Σχολή των Έφεδρων Αξιωματικών». Περπατούσαμε συχνά με το Μαβίλη στη Σπιανάδα. Εκείνος μου μιλούσε για την Ήπειρο και τὰ βουνά της που τάβλεπε κι' αναστέναζε κ' έγώ του λέγα για... σοσιαλισμό! Τότες σκέφθηκε να με πάη να δω τον Κονεμένο, είτε για να δείξη πως και η Κέρκυρα έχει κοινωνιολόγους, είτε για να με ευχαριστήσει με την κουβέντα ενός συνιδεάτη μου. Με ώδηγησε λοιπόν, ένα απόγευμα, στα «Καντούνια», ανάμεσα μουράγιου και εκκλησίας "Αη - Σπυρίδωνα, όπου, σ' ένα στενοσόκακο κατοικούσε ο Κονεμένος. «Νά—μου είπε ο Μαβίλης—έκει πάνω κάθεται» και μουδειξε το τελευταίο πάτωμα ενός σπιτιού. Μια γυναίκα είτανε στο παράθυρο κ' έγνεψε του Μαβίλη πως ο Κονεμένος κοιμάται, κρεβατωμένος, γιατί είταν άρρωστος. σοβαρά φαίνεται: Μετά ένα χρόνο στα 1907 πέθανε σε ηλικία 75 ετών. Με πήρε τότε ο Μαβίλης και φύγαμε γιατί, στην άρχοντική Κέρκυρα, για να επισκεφθής κάποιον έπρεπε να ειδοποιηθής δυο-τρεις μέρες προηγήτερα να έτοιμασθούν και να έτοιμάσουν τον ξεχωριστόν άνθρωπο που ήθελες να γνωρίσης, όπως είχε γίνει λ.χ. όταν ο Μαβίλης με πήγε να γνωρίσω το Μαρκορά. Γιατί, θά πήτε, μου κάναν τόση τιμή; Γιατί έρχόμουν από το Παρίσι όπου ήμουν γραμματικός του Ψυχάρη, κι' ο Ψυχάρης εκείνη ακριβώς την εποχή, όσο κι' αν συζητιούνταν στην Κέρκυρα, είχε κύρος μεγάλο. Ο καλός και πάντα εδγενικός Μαβίλης, για να με αποζημιώσει, που δεν είδα τον Κονεμένο, μου χάρισε τότε το βιβλίο «Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ, μελέτη Νικολάου Κονεμένου,

έν Κερκύρα, τυπογραφείον ο Κάδμος, 1876», φέρνει και αριθμό βιβλιοθήκης 1572, της κερκυραϊκής, υποθέτω, που έπιμελητής της, εκείνη την εποχή, είτανε ο Μαβίλης και χάριζε στους φίλους κανένα αντίτυπο παλιών εκδόσεων, από τὰ τριπλά η πολλαπλά. Κρατώ το βιβλίο στη διάθεση των εκδοτών που θά ήθελαν να τυπώσουν τὰ «Απαντα» του Κονεμένου, γιατί ίσως να μην υπάρχει σήμερα άλλο τέτοιο αντίτυπο της «Οικογένειας».

Την ξαναδιάβασα τις μέρες αυτές. Κι' άπορώ άκόμη πως ένα τόσο ριζοσπαστικό βιβλίο μπόρεσε να εκδοθής στην Κέρκυρα χωρίς να την άναστατώση. Ούτε λίγο, ούτε πολύ, «Η Οικογένεια» ζητεί να καταργηθής η οικογένεια, ο γάμος, η προίκα, η θρησκεία και η ιδιοκτησία! Είναι όμως ένας ύμνος προς την άδικούμενη γυναίκα και δεν ξέρω να υπάρχει, στην έλληνική Γραμματεία, μεγαλειότερος πρόδρομος του φεμινισμού από τον Κονεμένο. Παρ' όλα αυτά το βιβλίο δεν έκαμε θόρυβο, κ' είναι περίεργο, αν σκεφθής κανείς πως δεν είχε περάσει παρά ένας αιώνας—μετά τη Γαλλική Έπανάσταση—που η Κέρκυρα είχε μόλις βγει από τη «Χρυσή Βίβλο» της Βενετίας και οι άρχοντές της, αν και ξεπεσμένοι, κρατούσαν άκόμη τον άρχοντικό τους άτομισμό, οι δε άγρότες της την ψυχολογία του φεουδαλικού «Προσκυνώ σε, Αφέντη!» Ίσως γιατί το βιβλίο—σαν όβριδα όλμου που πέφτει σε μαλακά χώματα χωρίς να έκραγής—έγινε άνεκτό από την ήπια ανθρωπιά των Κερκυραίων η γιατί η «νοημοσύνη» τους προτίμησε να το θάψη στον τάφο της σιωπής. Έν τούτοις ο Λασκαράτος κι' ο Άβλιχος, που δεν είταν παρά μοναχά όρθολογιστές κι' άντικληρικοί, κι' όχι καταλυτές όλων των παλιών κοινωνικών θεσμών, συγκλόμισαν την Κεφαλλονιά. Που να το αποδώσουμε; Ίσως στον άψυ χαρακτήρα των Κεφαλλονιτών.

Άς μιλήσουμε για το περιεχόμενο του βιβλίου, την ποιότητά του, τις λύσεις που προτείνει, τη μέθοδό του και τη δημοτική του γλώσσα. Πρώτα-πρώτα, ο Κονεμένος—για να αρχίσουμε από τις βασικές ιδέες του—δεν είναι μεταφυσικός. Πιστεύει μόνο πως «Η ιδέα μιας δυνάμεως άνώτερης είναι φυσική σε κάθε άνθρωπο...

Αυτή την ανώτερη δύναμη—γράφει—είταν φυσικό να προσωποποιήση ή φαντασία τῶν ἀνθρώπων! Ἡ ἰδέα τῆς ὑπάρξεως Θεοῦ, ἀμοιβῆς ἢ τιμωρίας ἐσχημάτισε τὰ διάφορα συστήματα τῆς θρησκείας ὅπου ἔχουν βάλει συχνά σὲ πόλεμο τοὺς λαούς» (σελ. 18). Ἐδῶ βλέπουμε τὴ γνωστὴ θεωρία πῶς οἱ ἄνθρωποι πλάθουν τοὺς θεούς, σκέψη ποὺ ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα τοῦ Κονεμένου πῶς μποροῦν καὶ νὰλλάξουν τὰ κοινωνικά τους συστήματα, τὰ οικογενειακά τους κ.τ.λ. ἀφοῦ τίποτε δὲν εἶναι θεοκατέβατο, στατικό καὶ αἰώνια σεβαστό. «Ὁ ἄνθρωπος εἶναι δοῦλος τοῦ ὀργανισμού του», λέει λίγο πῶς πέρα, ἀπόφθεγμα ποὺ τὸν τοποθετεῖ στοὺς ὁπαδοὺς τῶν νόμων τῆς φύσεως, τῆς ἀναγκαιότητος, τοῦ ντετερμινισμού.

Ξεκινῶντας ἀπὸ τέτοια θεώρηση εἶταν πολὺ λογικὸ νὰ πιστεῦθῃ πῶς ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἰκανοποιῇ τὴν «ἐρωτικὴν του ὁρμήν», ἀλλὰ γι' αὐτὴ τὴ «φυσικὴ ἀνάγκη» δὲ χρειάζεται ὁ γάμος, ἀφοῦ «καὶ χωρὶς ἀντρόγενᾶ θὰ μπορούσε νὰ σχηματιστῆ οἰκογένεια» (σελ. 14). Πραγματεύεται λοιπὸν διεξοδικά στίς 57 σελίδες τοῦ βιβλίου τὸ ζήτημα τοῦ γάμου γιὰ νὰποδείξῃ πῶς ὁ γάμος εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου καὶ γι' αὐτὸ καταλήγει σ' ὄλες τίς δυστυχίες τῆς δυαδικῆς ζωῆς ὅπως τὴν ἐπιβάλλει ὁ Νόμος: «διαζύγια», «διχόνοια», «ἐγκατάλειψη», «παιδοκτονία», «ὑποδούλωση τῆς γυναίκας» καὶ αὐτοκτονίες νεαρῶν κοριτσιῶν ἐπειδὴ ἐμποδίζεται ὁ «ἐλεύθερος ἔρωτας». Παραθέτει καὶ στατιστικὴ ὅπου σὲ 872.564 ἀντρόγενᾶ «μόνε 9 εἶναι ἀληθινὰ εὐτυχισμένα»! Ἄλλως τε—προσθέτει—ὁ γάμος ὁδηγεῖ στὰ «τρίγωνα» «ὅπου ὁ ἴδιος ὁ σύζυγος, γιὰ λόγους οικονομικοῦς ἀπανωβάνει καὶ εὐκολαίνει τὴ γυναίκα του» (σελ. 21).

Γιατὶ ὁμοίως δημιουργήθηκε ὁ θεσμὸς τοῦ γάμου ἀφοῦ γεννᾶ τόσες δυστυχίες, «περιορίζοντας τὸν ἄντρα σὲ μιὰ γυναίκα καὶ τὴ γυναίκα σ' ἕναν ἄντρα», ἀφοῦ «ἀληθινὰ ἢ φύσις τοῦ ἀνθρώπου ἀπάνω σὲ τοῦτο εἶναι νὰ μὴν περιορίζεται;» (σελ. 17) Κ' ἐνῶ φαίνεται νὰ παραδέχεται τὴν πολυγαμία, ἐν τούτοις στὸν πρόλογο τονίζει: «Ὁχι «κοινόκτημοσύνη», ποὺ ἀποτελεῖ τὴ μόνη ἀντινομία ποὺ συναντᾶ κανεὶς σ' ὄλο τὸ βιβλίον, ἐκτός ἂν χρησιμοποιεῖ τὴ λέξη μὲ τὸ νομικὸ τῆς νόημα ἢ μὲ ἄλλο. Καὶ καταλήγει πῶς ὁ Νομοθέτης θέσπισε «τὸ σύστημα τῆς οἰκογένειας γιὰ νὰ κάμῃ τὸν ἄντρα νὰ γνωρίζῃ τὰ τέκνα του». Ἐπειδὴ ὁμοίως συνέπεια τοῦ συστήματος εἶταν ὁ «ἐρωτικὸς περιορισμὸς, ἕνα τι ἀφύσικο, ποὺ μήτε ὁ ἄντρας μήτε ἡ γυναίκα τὸ ὑποφέρνουν...», «ὁ Νομοθέτης ἔκραξε πρὸς βοήθεια τὴ θρησκεία. Ἔτσι λοιπὸν ἢ θρησκεία ἐστέριωσε τὸ σύστημα» (σελ. 18) καὶ μάλιστα «μὲ νομοθέτες δῆθεν ἀπεσταλμένους ἀπὸ τὸν οὐρανὸ».

Τὸ ζήτημα λοιπὸν τῶν τέκνων—τοῦ τι θάπούνουν τὰ τέκνα—δημιούργησε τὸ γάμο καὶ τὴν οἰκογένεια. Μὰ προτοῦμποῦμε στίς «λύσεις» ποὺ προτείνει, ἄς μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ ρωτηθοῦμε: Οἱ ὡς ἐδῶ θεωρίες τοῦ Κονεμένου εἶναι δικές του καὶ ποιά ἢ ἀξία τους; Εἶπαμε πῶς ἔχουμε τὴ γνώμη πῶς ὁ Κονεμένος εἶναι ἕνας πηγαῖος, ντόμος πρὸς Ἡπειρώτης ποὺ ἀρχόντεψε στὴν Κέρκυρα, μὰ ποὺ φαίνεται νὰ σκέφθηκε χρόνια, μὲ τὸ δικό του μυαλό, τὰ κοινωνικά προβλήματα, ὅπως διαπιστώνεται ἀπὸ τὴν πρωτοτυπία, τὴν ἀπλότητα καὶ λαϊκὴ διαύγεια μὲ τίς ὁποῖες ἐκφράζει τίς σκέψεις του. Δὲν εἶναι παρμένες ἀπὸ διαβάσματα σχετικὰ, λ.χ. ἀπὸ μελέτες τοῦ Ἐγγελης, τοῦ Μπέμπελ καὶ ἄλλων. Κάπου (σελ. 28) λέει: «Αὐτὰ τὰ γνωρίζομε (τὰ περιστατικά) ὅσοι ἐλάβαμε ἀφορμὴ καὶ περιέργεια νὰ τὰ προσέξωμε καὶ νὰ τὰ μελετήσωμε». Σὲ μερικοὺς, σήμερα, οἱ ἰδέες τοῦ Κονεμένου ἴσως νὰ φανοῦν ὡς κοινωνιολογικὴ χρηστομάθεια ἢ καὶ «ἀπλοϊκὲς προχειρολογίες». Ἄμα σκεφθοῦμε ὁμοίως πῶς στὰ ἑλληνικὰ Γράμματα δὲν ὑπάρχουν ἄλλα τέτοια αὐθόρμητα, «τολμηρὰ» κείμενα καὶ ὅτι ὁ περίπου σύγχρονός του καθαρευολόγος σοσιαλιστῆς Πλάτων Δρακούλης συνέγραφε παραφράζοντας ξένα βιβλία, «Ἡ Οἰκογένεια» τοῦ Κονεμένου ἔχει, γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ἰδιαίτερη κοινωνιολογικὴ ἀξία. Κ' εἶναι κρίμα ποὺ δὲν ἔχουμε πληροφορίες γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Κερκυραϊοῦ Ἡπειρώτη συγγραφέα γιὰ νὰ ἐξηγήσωμε ὅλη τὴ σκέψη του καὶ ποῖο εἶναι ἐκεῖνο τὸ βίωμά του ποὺ τὸν ἔκαμε λ.χ., νὰ πονέσῃ τόσο βαθιὰ τὴν ἀδικημένη γυναίκα. Ζητεῖ νὰ τὴν ἀπολυτρώσῃ ἀπὸ κάθε δουλεία, νὰ τῆς δώσῃ μιὰ πλήρη χειραφέτηση ποὺ δὲν τῆς δόθηκε ἀκόμη πουθενά στὴν Εὐρώπη ἢ στὴν Ἀμερικὴ.

Ἄς δοῦμε ποιὲς λύσεις προτείνει. Ἐφ' ὅσον σκοπὸ τῆς ζωῆς θέτει τὸν πολιτισμὸ, τὴν πνευματοποίηση ἢ ὅπως γράφει: «Ὁ πολιτισμὸς πρέπει νὰ ἦν' ὁ δρόμος ὅπου ἀπ' αὐτὸν θὰ περάσῃ ἢ κοινωνία γιὰ νὰ φτάσῃ στὸν εὐγενισμό» (σελ. 41), κι' ἀφοῦ ζητεῖ μὲ τίς «ῥαϊεὶς τέχναις» νὰ νυψωθῆ ὁ ἄνθρωπος σὲ μιὰ «ἠθικὴ κατὰστασις» εἶναι φυσικὸ νὰ βρῖσκη τὸ γάμο ἀνῆθικο κι' ἀντίθετο πρὸς τὰ ἰδεώδη τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐν τούτοις δὲν κηρύττει τὴν ἀμεση κατάργηση τοῦ γάμου, ἀλλὰ συνιστᾶ πῶς πρέπει «νὰ μεταρρυθμιστῆ». Νὰ μὴν εἶναι ἀδιάλυτος, τὰ διαζύγια νὰ εἶναι εὐκόλα, «περιορισμὸς» τῆς γυναίκας νὰ μὴν ὑπάρχη, οὔτε ἢ «πρόληψη» τῆς παρθενίας, «κι' ἂν ἢ Ἐκκλησία ἀρνιέται νὰ μεταβάλλῃ τὸ θεσμὸ τοῦ γάμου τότε νὰ θεσπισθῆ κι' ὁ πολιτικὸς γάμος, ποὺ εἶναι μιὰ «καλὴ ἐπινόηση».

Ὅσο γιὰ τὰ τέκνα, θέτει γιὰ ἀρχὴ πῶς ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει «νὰ ὑποδουλωθῆ στὰ τέκνα του... Τὸ συμφέρον τῆς κοινωνίας ἦτουν ὅπου ὁ ἄντρας νὰ προσκολ-

ληθῆ στήν κοινωνία καί αὐτήν νά θεωρῆ γιά οἰκογένειά του». Ἄλλως τε—προσθέ-
ται—μόνε ἡ μάνα μπορεῖ νά ξέρη πῶς τὸ
παιδί της εἶναι δικό της παιδί, ἐνῶ ὁ σύ-
ζυγος δέν εἶναι ποτέ βέβαιος. Γι' αὐτὸ κ'
ἡ γυναίκα φροντίζει μὲ ἀγάπη γιά τὰ τέ-
κνα της, εἴτε νόμιμα, εἴτε νόθα, καί, χωρίς
νόμιμο γάμο, «ὁ ἀντρας ἢ ὁ ἕνας ἢ ὁ ἄλ-
λος δέν θά ἔλειπε τῆς γυναικός», πού νά
φροντίζη κι' αὐτὸς γιά τὰ τέκνα της «ἀπο-
βλέποντας μόνο στήν ἀδύνατη ἡλικία καί
ἀθωότητά τους κι' ὄχι ἐπειδὴ τοῦ μοιά-
ζουν» (σελ. 29). Κάθε ἀντρας θά συνειθιζε
νάγαπάη τὰ τέκνα τῶν γυναικῶν σάν τέ-
κνα τῆς «κοινότητος». Καί ἀκόμη: «Ἄν
ἔλειπε ὁ νόμιμος γάμος, ὁ νόμος ἤθελε θεω-
ρεῖ ὑποχρεωμένον κάθε ἀντρα νά φροντίζη
γιά τὰ τέκνα πού ἤθελαν γεννηθῆ στό
σπίτι του» (σελ. 51).

Ὁ Κονεμένος γράφοντας δλα αὐτά,
δραματίζεται βέβαια ἕναν πολὺ ἐξευγε-
νισμένον ἄνθρωπο. Τὸ νάγαπήσουμε τὰ παι-
διά τοῦ ἄλλου, ἐπειδὴ εἶναι παιδιὰ καί
παιδιὰ τῆς «κοινότητος», νά τὰ συντηροῦ-
με καί νά τὰ μορφώνουμε, εἶναι λύση πού
τὴν εἶχε βρῆ ἡ Σπάρτη γιά λόγους στρα-
τιωτικούς καί πού μόνο μιὰ δλοκληρωμένη
ἀπὸ κάθε ἀποψη, μελλοντική κοινωνία θά
μποροῦσε νά διανοηθῆ. Τὸ λάθος τοῦ Κο-
νεμένου εἶναι πῶς νόμισε ὅτι οἱ ιδέες του
μποροῦνε νά ἐφαρμοσθοῦν καί στήν Κέρ-
κυρα, τιμὴ του ὅμως μεγάλη πού τις σκέ-
φθηκε. Κάποτε, μετὰ 1-2 αἰῶνες ἴσως νά
δικαιωθῆ. Παντοῦ ὅμως ὅπου πρόωρα καί
μὲ βία μέσα ἀποπειράθηκαν νά ἐφαρμό-
σουν τις ιδέες τοῦ Κονεμένου, ἀναγκάστη-
καν νά καταφύγουν στή δικτατορία κι'
αὐτὸ γίνεται ἅμα οἱ λαοὶ δέν εἶναι ἀκόμη
ὄριμοι γι' αὐτὲς καί γιά σοσιαλισμό.
Χρειάζεται πρῶτα ἡ βαθμιαία ἀλλαγὴ τῶν
οἰκονομικῶν συνθηκῶν καί
παράλληλη πνευματικὴ ἀνά-
πτυξη γιά νά μὴ ὑποχρεωθῆ ἕνας βια-
στικός, ἀλλὰ καθυστερημένος λαὸς πού
ψηφίζει ριζοσπαστικές μεταρρυθμίσεις, νά
ἐπανέλθῃ στοὺς παλαιούς θεσμούς.

Γιά οἰκονομικές συνθήκες μιλεῖ κι' ὁ
Κονεμένος, ζητώντας νά καταργηθῆ ἡ
προίκα. «Ὁ πλοῦτος—γράφει—εἶναι τὸ
πρῶτο, ἴσως τὸ μόνο πρῶμα ὅπου ζητιέ-
ται σήμερα ὅταν θά γένη ὁ γάμος (σελ. 36).
Κι' ὅτι ἡ γυναίκα-προίκα καταντᾶ στό
τέλος «γιά τὸν ἀντρα ἕνα βᾶρος», ἡ δὲ
«γυναίκα πάντα σχεδὸν βρίσκεται γελα-
σμένη σὲ αὐτὸ τὸ ἐμπόριο τοῦ γάμου ὅπου
ἀνόητα πάει καί παραδίνει τὸ μέλλον της,
τὴν ὑπαρξή της». Καί καταλήγει πῶς «δλα
τὰ κακὰ πού συμβαίνουν στὸν κόσμον εἶναι
δλα ἐξαιτίας τῆς ἰδιοκτησίας» καί σὰ νά
τρώμαξε γιά τὴ «μεγάλῃ ἀλήθεια» πού ξε-
στόμισε, σπεύδει νά προσθέσῃ πῶς «γιά
νά καταργηθῆ χωρίς κίντυνο ἡ ἰδιοκτησία
σὲ μιὰ κοινωνία, πρέπει πρῶτα νά ἀνα-
θραφῆ, νά ἠθικοποιηθῆ ἐκεῖνη ἡ κοινωνία

(σελ. 32). Δηλαδή μόνε ἡ ἰδιοκτησία εἶναι
δύσκολο νά καταργηθῆ στήν Κέρκυρα, ἐνῶ
οἱ ἄλλες «μεταρρυθμίσεις» εἶναι κατορ-
θωτές! Ἀκόμη καί τὸ ἐμπόριο μπορεῖ καί
πρέπει νά λείψῃ, «ἐπειδὴ φορολογεῖ τὸ
πρῶμα» καί καταντᾶ νά τὸ πληρῶνῃ ὁ
φτωχὸς ἀναλωτὴς δύο, τρεῖς, τέσσαραις
κ.τ.λ. φοραῖς περισσότερο ἀφ' ὅτι ἀξι-
ζει». (σελ. 35)

Αὐτὲς εἶναι οἱ κοινωνικές ιδέες τοῦ Κο-
νεμένου. Τις ἐκφράζει μὲ ἕνα ὕφος κου-
βεντιαστό, ἀνεπιτήδευτο. Εἰρμὸς μεγάλος
δέν ὑπάρχει· πετιέται ἀμέθοδα ἀπὸ τὸ ἕνα
θέμα στό ἄλλο. Ἔχει ὅμως παρατηρήσεις
πού δείχνουν ὀξυδέρκεια καί πού τις «διαν-
θίζει» μὲ κάμποσες ὠραίες εἰκόνες. Ἀ.χ.
μιλῶντας γιά τὴν παρακμὴ ἑνὸς πολιτι-
σμοῦ, τὰ «συμβατικά ψεύδη» καί ψεύτικα
στολίδια του, λέει: «Τί ἀξίζουν οἱ χρυσα-
λοιφάδες ἀπάνου σὲ ἕνα σάπιο ξύλο;» Κι'
ἄλλου, οἱ στοχασμοὶ του εἶναι σφικτὰ ἐκ-
φρασμένοι σάν ἀποφθέγματα Λαροσφουκῶ
ἢ Βωβενάργκ.

Ἡ γλώσσα του εἶναι ἡ ὀμιλούμενη δη-
μοτική, ἐκεῖνης τῆς ἐποχῆς, στήν Κέρκυρα,
μὲ κάποιους ὅμως «ἠπειρωτισμούς». Ὁμοιο-
μορφία δέν ὑπάρχει: Κοντὰ σὲ ἕνα «περί-
στασις» θά βρῆτε ἕνα «διαλύσεως», κοντὰ
σὲ ἕνα «ἰσότης» ἕνα «διατύπωσι». Τὰ «ἡ
γυναῖκες», τὰ «ἤτουν», τὰ «παρρησιασθῆ»
καί «στοχαστεῖ» κι' ἄλλες γραμματικές
ἀνωμαλίες, εἶναι ἴσως ἐκεῖνα πού ἔκαμαν
τὸν Ψυχάρη νά θεωρήσῃ καί τὸν Κονεμένο
«ἀποστάτη» καί συμβιβαστὴ σάν τοὺς νεο-
δημοτικιστὲς Δελμοῦζο, Τριανταφυλλίδη
κ.λ.π. Κι' ὅμως αὐτὸ δὲ σημαίνει πῶς δέν
παραδεχότανε τὸν Κονεμένο γιά ἕναν
γλωσσικὸ πρόδρομο τοῦ δημοτικισμοῦ. «Ἡ
Οἰκογένεια» γράφηκε ἄλλως τε σὲ δημο-
τικὴ προτοῦ βγῆ τὸ ψυχαρικὸ «Ταξίδι», κι'
ἂν ὁ Ψυχάρης δὲ μίλησε περισσότερο γιά
τὸν Κονεμένο δέν εἶναι ἀπὸ «ζήλεια», ἀλλὰ
γιατὶ δέν ἤθελε νά καθιερώσῃ γιά γλωσ-
σικὰ πρότυπα τοὺς συγγραφεῖς πού ἔγρα-
ψαν ἢ πού γράφανε τὴ μικτὴ κι' ἀκατά-
στατη δημοτικὴ. Ἔχω τὴν ταπεινὴ γνώμη
πῶς τὸ «Ἔθνος θά φθάσῃ μιὰ μέρα νά
γράφῃ σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες καί τὰ
γλωσσικὰ «καλούπια» τοῦ Ψυχάρη γιατί
σάν τὸ νερὸ πού τρέχει ἀπὸ μιὰ πλαγιά
βουνοῦ καί μποροῦμε, ξέροντας τὸ τριγύρω
ἔδαφος, νά προῖδουμε κατὰ πού θά πάη,
ἔτσι κι' ὁ Ψυχάρης, μὲ τὴν Ἐπιστήμη στό
χέρι, κι' ἀπὸ τὸ παρισιάνικο περιβάλλον
ἑνὸς Gaston Paris, προεῖδε ποιά θάνα ἡ
μορφὴ καί ἐξέλιξη τῆς ζωντανῆς γλώσσας
ἅμα θάπολυτρωθῆ ἀπὸ τις προλήψεις πού
τὴν κρατοῦν πρὸς τὰ πίσω. Δέν εἶχε βέ-
βαια δίκιο νά μὴ θεωρῆ καί τοὺς Δελμοῦ-
ζους ἀπαραίτητους, σὰ μιὰ μεταβατικὴ
περίοδο, γιά νά μπάσουν τὴ δημοτικὴ στό
δημοτικὸ σχολεῖο καί γιά νάποφύγουμε τὸ
ἐπικίνδυνον ἄλμα ἀπὸ τὸ Λογιωτατισμὸ στὸν
Ψυχαρισμό. Πάντως οἱ Εὐρωπαῖοι δημοτι-

κιστές—Πάλλης, Έφταλιώτης, Βλαστός—είτανε μαζί με τον Ψυχάρη κι' αν ο Κονεμένος ζούσε στην Εύρωπη πιθανό να ταννε κι' αυτός μαζί του, αν κρίνουμε από τον τετραγωνικό ήπειρώτικον όρθολογισμό του. Καί τώρα που φθάσαμε στο τέλος του σημειώματός μας για τον Κονεμένο, ας δούμε σε ποιά κατηγορία κοινωνιολόγων, σοσιαλιστών, ή και άναρχικών κοινωνιστών, θα πρέπει να τον κατατάξουμε. Μοῦ φαίνεται πως ανήκει στη χορεία των ούτοπιστών σοσιαλιστών, Φουριέ, Ντε Σαιν - Σιμόν κι' άββα Σαιν - Πιέρρ. "Όχι γιατί όσα σκέφθηκε και προβλέπει είναι ούτοπιστικά, μά γιατί τά μέσα που προτείνει για τη ριζική λύση των κοινωνικών προβλημάτων, τά περιμένει από την καλή θέληση των ανθρώπων, των «ίθυνόντων», κ' εύχεται να τον άκούσουν. Με εύχες δε λύνονται, δυστυχώς, τά κοινωνικά προβλήματα. "Αν και διαισθάνεται, με θλίψη του, πως πιθανό οί εύχες του να μην είσασκουσθούν έπειδη «έκείνοι που διευθύνουν, μην έχοντας δικό τους συμφέρον, άφίνουν τά πράγματα να τρέχουν», ή ότι είναι «δειλοί», πιστεύει έντούτοις πως ή κοινωνία μπορεί ενά ύποχρεώση τους κεφαλαίουχους να κάνουν καλή άσχόληση των κεφαλαίων».

Ό Κονεμένος δέν μπήκε στη βαθύτερη ούσία του κοινωνικού προβλήματος. Κ' είναι δικαιολογημένος που δέν έφθασε ίσαμε τον έπιστημονικό σοσιαλισμό και στις λύσεις που αυτός είσηγείται, άφου ζούσε σε ένα έλληνικό νησί με άνεξέλικτη οικονομικώς κοινωνία, δίχως έφόδια ή ντοκουμέντα από σχετικά βιώματα. Α. χ. ή άπολύτρωση της γυναίκας για την όποία τόσο ένδιαφέρεται—κατάργηση προίκας κ.τ.λ.—δέν μπορεί να πραγματοποιηθή παρά μόνον αν προηγηθούν και όλοκληρωθούν οί συνθήκες που δημιουργούν την έργαζόμενη

γυναίκα—οικονομική άνεξαρτησία,—όδηγούν στην ψήφο των γυναικών—γυναικεία νομοθεσία—και στον φεμινισμό—μόρφωση, συναίσθηση κοινωνικών δικαιωμάτων και καθηκόντων. Τό ότι όμως ο Κονεμένος κατέγινε να λύση τά κοινωνικά προβλήματα, που κανείς άλλος ως τότε Έλληνας είχε καταπιαστή να έμβαθύνη, που ούτε κ' έμεις οί κοινωνιολογούντες δημοτικιστές γύρω στο «Νουμά» του 1906—1912 είχαμε θίξει, καίτοι συζητούσαμε τό κοινωνικό πρόβλημα απ' άφορμή του «Κοινωνικού ζητήματος» του Γ. Σκληροῦ (1906), είναι ένα γεγονός που θάνεβάση κάποτε πολύ ψηλά στην ύπόληψη του "Έθνους τον έρημίτη κοινωνιολόγο της Κέρκυρας. Θα σταθί στα μάτια του έλληνικού λαού, σαν ένα πρωτοπόρος άγωνιστής του κοινωνικού δημοκρατισμού, και της κοινωνικής δικαιοσύνης έστω κι' αν τό έργο του παραχώθηκε άμέσως χωρίς να έπηρεάση πλατύτερα την κοινωνία μας. Πολλές από τις ιδέες του, αν μεταφράζονταν, εκείνη την έποχή, σε εύρωπαϊκή γλώσσα, θάβρισκαν ίσως διεθνή άπήχηση. "Ο άνθρωπισμός, ή φωτεινή σκέψη, ό τίμιος χαρακτήρας του Κονεμένου θα λαμπραίνουν πάντα την έλληνική διάνοηση. Οί νέες γενεές έχουν χρέος, ύστερ' από πενήντα χρόνια σιγής, να φέρουνε στην έπιφάνεια όλο τό έργο του Νικολάου Κονεμένου, τό ποιητικό καθώς και τό γλωσσικό! Τό κοινωνιολογικό του έργο συνοψίζεται, νομίζω, στην ακόλουθη εύγενική, μεγαλόψυχη σκέψη: (σελ. 43)

«Η κοινωνία πρέπει να βρή τον τρόπο να έλευθερώση τον άνθρωπο από τη δουλεία της ύποχρεωτικής, άκατάπαυτης έργασίας. Έχει χρέος να φροντίση όπου να μη λείπη σε κανέναν τό άπαραίτητο. Αυτό θα ήτουν άληθινή Έλευθερία και Ίσότης σε μιá κοινωνία».

Ν. ΓΙΑΝΝΙΟΣ

